

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри історії України і методики викладання історії, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76018 (igor.raikivskiy@pnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2218-9556>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/HKW-7522-2023>

Олег ЄГРЕШІЙ

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України і методики викладання історії, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76018 (oleh.yehreshii@pnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0639-910X>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAL-1583-2021>

Петро ГАВРИЛИШИН

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри міжнародних відносин, Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, Україна, індекс 76018 (gavryshp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1187-9028>

Бібліографічний опис статті: Райківський, І., Єгрешій, О., & Гаврилишин, П. (2025). Опанас Заливаха в українських діаспорних періодичних виданнях (на прикладі часописів «Визвольний шлях» і «Сучасність»). *Українські історичні студії*, 18(60). 162–170. doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.18/60.18>

**ОПАНАС ЗАЛИВАХА В УКРАЇНСЬКИХ ДІАСПОРНИХ ПЕРІОДИЧНИХ
ВИДАННЯХ (НА ПРИКЛАДІ ЧАСОПИСІВ «ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»
І «СУЧАСНІСТЬ»)**

Анотація. *Мета статті* полягає в комплексному дослідженні висвітлення постаті Опанаса Заливахи в українських діаспорних періодичних виданнях «Визвольний шлях» і «Сучасність» впродовж 1960–2007 рр., від початку його активної громадської діяльності до смерті. **Методологія дослідження** ґрунтується на дотриманні принципів об'єктивності, історизму та системності, а також використанні методів індукції, дедукції, аналізу й синтезу. Також застосовано порівняльний аналіз публікацій у різних періодах для виявлення трансформацій у висвітленні постаті О. Заливахи. **Наукова новизна** дослідження зумовлена тим, що вперше звернено увагу на відображення діяльності О. Заливахи в українських діаспорних часописах. У дослідженні проаналізовано факти арешту й переслідувань дисидента в радянський період, а також маловідомі сторінки його життя, висвітлені на сторінках названих часописів. **Висновки.** Інформація про О. Заливаху в діаспорній пресі радянського періоду в Україні мала політичний характер, що було зумовлено необхідністю поширити правдиву інформацію про партійно-тоталітарний режим у СРСР на Заході. Вона пов'язувалася з українським дисидентським рухом, тож досліджувана постать стала однією з центральних у журналах «Визвольний шлях» і «Сучасність». Інформація про О. Заливаху до середини 1980-х рр. стосувалася здебільшого періоду життя, пов'язаного з його арештом та переслідуванням радянським партійно-тоталітарним режимом. У період незалежності України характер даних змінився і став більше просвітницьким, постать О. Заливахи отримала значно більший резонанс серед української і західної громадськості. Публікації про митця набули ознак історичної рефлексії та переосмислення ролі його творчості в контексті національно-культурного відродження. Акцент у статті зроблено не лише на громадсько-політичному, а й частково на мистецькому спадку О. Заливахи, що сприяв формуванню національної ідентичності.

Ключові слова: Опанас Заливаха, «Визвольний шлях», «Сучасність», періодичне видання, український дисидентський рух, шістдесятники, політичні репресії.

Ihor RAIKIVSKYI

Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, 57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76018 (igor.raikivskyi@pnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2218-9556>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/HKW-7522-2023>

Oleh YEHRESHIY

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of History of Ukraine and Methods of Teaching History, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, 57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76018 (oleh.yehreshii@pnu.edu.ua)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0639-910X>

ResearcherID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/AAL-1583-2021>

Petro HAVRYLYSHYN

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of International Relations, Vasyl Stefanyk Carpathian National University, 57, Shevchenko Str., Ivano-Frankivsk, Ukraine, postal code 76018 (gavrylyshp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1187-9028>

To cite this article: Raikivskyi, I., Yehreshiy, O., & Havrylyshyn, P. (2025). Opanas Zalyvakha v ukrainskykh diaspornykh periodychnykh vydanniakh (na prykladi chasopysiv “Vyzvolnyi shliakh” i “Suchasnist”) [Opanas Zalyvakha in Ukrainian diaspora periodicals (on the example of the magazines “Vyzvolnyi shliakh” and “Suchasnist”). *Ukrainski istorychni studii – Ukrainian Historical Studies*, 18 (60). 162–170. doi: <https://doi.org/10.24919/3083-6158.18/60.18> [in Ukrainian].

OPANAS ZALYVAKHA IN UKRAINIAN DIASPORA PERIODICALS (ON THE EXAMPLES OF THE MAGAZINES “VYZVOLNYI SHLIAH” AND “SUCHASNIST”)

Summary. The purpose of the article consists in reflection of figure of Opanas Zalyvakha in Ukrainian diaspora magazines “Vyzvolnyi shliakh” and “Suchasnist” during 1960–2007, from beginning of his active public activity to the death. **The methodology of the research** is based on compliance principles of objectivity, historicism and systematicity, also on using methods of induction, deduction, analysis and synthesis. A comparative analysis of publications in different periods was also applied to identify transformations in the coverage of the figure of O. Zalyvakha. **The scientific novelty** caused by that the attention to reflection O. Zalyvakha's activity in Ukrainian diasporian magazines was paid for the first time. In research facts of arrest and persecutions of dissident in the Soviet period, also little-known pages of life, illuminated on pages of mentioned magazines, were analyzed. **Conclusions.** Information about O. Zalyvakha in diasporian press of the Soviet period in Ukraine had politic character, which was determined by necessarily of distributing of true information about party-totalitarian regime in USSR in the West. It was connected with Ukrainian dissident movement, so the researched figure became one of central ones in the magazines “Suchasnist” and “Vyzvolnyi shliakh”. The information about O. Zalyvakha to the middle 1980's concerned mostly the period of life, connected with his arrest and persecutions by Soviet party-totalitarian regime. In the period of independence of Ukraine the character of the information changed somewhat and became mostly educational, the figure of O. Zalyvakha received much greater resonance among the Ukrainian and Western public. Publications about the artist have taken on the characteristics of historical reflection and rethinking the role of his work in the context of national and cultural revival. The emphasis in the article is made not only on the public-political, but also on the O. Zalyvakha's artistic legacy that contributed to the formation of national identity.

Key words: Opanas Zalyvakha, “Vyzvolnyi shliakh”, “Suchasnist”, periodical, Ukrainian dissident movement, sixties, political repressions.

Постановка проблеми. У 1960–1980-х рр. у Радянському Союзі (СРСР) існував український дисидентський рух, що перебував в ідейній опозиції до офіційної влади. Його представником був і художник Опанас Заливаха, зацікавленість яким є проявом розвитку історичної біографістики в Україні. Дослідження біографії вказаної постаті долає обмеженість

фактографічного й концептуального характеру, нав'язану радянською історичною думкою. О. Заливаха був одним із дисидентів, які долучилися до видання «самвидаву» – нелегальної літератури представників дисидентства. Також поширювалася література, видана за кордоном (т. зв. тамвидав). «Самвидав» і «тамвидав» були призначені для поширення інформації про правдиву ситуацію в СРСР як серед населення країни, так і на Заході. Інформація «самвидаву» передруковувалася в іноземних та українських діаспорних виданнях, долучаючи так західну аудиторію до ознайомлення з подіями, що приховувалися в Радянському Союзі, як-от репресії, масові арешти дисидентів, Голодомор та ін.

Аналіз досліджень. Дослідження базується на аналізі статей у періодичних виданнях «Визвольний шлях» та «Сучасність», значна частина яких була передрукована з дисидентських самвидавних матеріалів. Серед них варто насамперед відзначити статтю М. Прокопа, у якій висвітлено інформацію про арешти українських дисидентів 1965 р. та ситуацію в СРСР загалом (Прокоп, 1968). Доречним видається в цьому контексті порівняння В. Стусом художника О. Заливахи з Т. Шевченком щодо заборони радянським тоталітарним режимом малювати в концтаборі, що було фактом нищення ним української культури (Стус, 1969). Авторами статей про мистецьку діяльність О. Заливахи, яка через панування в СРСР єдиної марксистсько-ленінської ідеології, з її нетерпимістю до інакодумства, не мала можливості для розвитку, були Д. Гриньків (Гриньків, 1990), В. Мельник (Мельник, 1997), В. Підгора (Підгора, 1995) та ін.

Мета статті полягає в комплексному дослідженні висвітлення постаті О. Заливахи в українських діаспорних періодичних виданнях «Визвольний шлях» і «Сучасність» упродовж 1960–2007 рр.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш популярних українських націоналістичних періодичних видань на Заході був суспільно-політичний, літературний і науковий часопис-місячник Організації українських націоналістів (революційної) «Визвольний шлях», заснований у Лондоні в 1948 р. Це періодичне видання мало на меті реагувати на суспільно-політичні події в СРСР загалом та Русі Опору зокрема. Ця реакція зумовлювала розголос усіх аспектів політики радянської влади на Заході (Від видавництва, 1948: 1).

У журналі «Визвольний шлях» за 1967 р. (книга 11/12) опубліковано заяву О. Заливахи з мордовських колоній, датовану 5 квітня 1967 р. О. Заливаха потрапив за ґрати у 1965 р. за «антирадянську агітацію і пропаганду» відповідно до статті 62 Кримінального кодексу УРСР. Названий документ був свідченням критичного ставлення дисидента до політики радянської влади, зокрема до мовного питання в СРСР. О. Заливаха назвав несправедливими репресивні дії радянського керівництва проти українських патріотів, які офіційно вважалися інакодумцями і «буржуазними націоналістами». Думка дисидента розходила з офіційним прагненням радянської влади асимілювати та зросійшити українців. О. Заливаха вважав, що прихильність до української національної ідеї не є «шкідливим впливом», а для керівництва СРСР це було проявом відходу від догм офіційної комуністичної ідеології. Як уважав дисидент, Комітет державної безпеки (далі – КДБ) був злочинною структурою, яка заважала українському суспільству розвиватися в потрібному для нього напрямі (Заява Опанаса Заливахи, 1967: 1372).

У заяві О. Заливахи з концтабору 5 квітня 1967 р. було відзначено, що політика радянської влади суперечила Декларації ООН із прав людини, свідченням чого були численні репресії щодо дисидентів 1965 р. Звинувачення О. Заливахи, що він нібито «потрапив під вплив ворожої націоналістичної пропаганди», було прямим порушенням Конституції СРСР, оскільки цей факт свідчив про недотримання радянською владою декларованої свободи переконань. Шістдесятник також критикував компартійний режим СРСР за фактичну відсутність можливості в тоталітарній за суттю країні реалізації права націй на самовизначення. О. Заливаха констатував порушення радянськими каральними органами процедури слідства, фабрикування обвинувачень, проведення закритих судових засідань як порушення законодавчих норм СРСР. Саме це давало підстави шістдесятникові не визнавати рішення суду спра-

ведливим. О. Заливаха вимагав негайного перегляду власної справи з дотриманням законності, свого повернення з Мордовії в УРСР, скасування підневільної праці та порушення судової справи проти КДБ (Заява Опанаса Заливахи, 1967: 1373).

У книзі 2 журналу «Визвольний шлях» за 1968 р. було згадано про умови перебування О. Заливахи в політичних колоніях, які полягали в можливості передачі листування та необхідних речей, оскільки табірний режим у зв'язку з десталінізацією послаблювався. Зокрема, від українського художника, викладача, дисидента-правозахисника Веніаміна Кушніра О. Заливаха отримав обкладинку до журналу «Мистецтво», а від українського поета, перекладача, літературознавця, дисидента-правозахисника Г. Кочура – збірку творів Миколи Зерова. О. Заливаха також робив спроби листування з українським літературо- та кінознавцем, активним учасником шістдесятницького руху Р. Корогодським, однак його листи до табору художник не отримав (Панас Заливаха, 1968: 225–226).

У книзі 6 часопису за 1971 р. висвітлено становище О. Заливахи в період судової розправи над Валентином Морозом, що отримав тривалий термін ув'язнення. Жорсткі методи КДБ щодо родини дисидента мали на меті примусити його відмовитися від патріотичних переконань. Імовірно, у зв'язку з цим до КДБ за кілька днів до суду над В. Морозом викликали дружину художника Дарію Возняк та її матір Марію з метою залякування. О. Заливасі офіційно в порядку нагляду заборонили впродовж тижня з'являтися на вулиці в м. Івано-Франківську, де розташовувався обласний суд (Ганебне судилище, 1971: 794). У цьому ж випуску вказані заходи міліції після поїздки О. Заливахи на похорон до Алли Горської. Про свою поїздку дисидент попередив заявою в міліцію, однак після повернення його покарали. Зокрема, збільшився час, заборонений для перебування на вулиці: до поїздки на похорон Алли Горської – з 11 години вечора до 8 години ранку, після – з 8 години вечора до 8 години ранку). О. Заливаха зобов'язувався щотижня відмічатися в міліції; міліціонери з'являлися для перевірки в будь-який час дня чи ночі (Голос нескорених, 1971: 676).

У книзі 12 журналу «Визвольний шлях» за 1990 р. було опубліковано інтерв'ю О. Заливахи, у якому відображено маловідомі факти з його сімейного життя в дитячий та юнацький періоди. Звідси дізнаємося, що дисидент мав чимало неприємних спогадів про Голодомор 1932–1933 рр. У пізніших інтерв'ю він теж згадував про радянські хлібозаготівлі. Одного разу привезли мертвого сусіда Ковальчука, який не вступав до колгоспу і займався перевезенням людей. Імовірно, він був убитий у період хлібозаготівель під час спротиву конфіскації майна. У результаті хлібозаготівель у сім'ї Заливах також забрали корів і курей. О. Заливаха в цей період допомагав батькові молотити вдень і вночі, а потім везти хліб у ящиках до залізничної станції. Дисидент згадував Святвечір, коли сім'я варила кутю без меду. Щоб дістати хліб і прогостувати сім'ю, батько міняв речі, вишиті на швейній машинці, на сухарі, а також викопував буряки з-під снігу для сім'ї (Інтерв'ю з художником Опанасом Заливахою, 1990: 1478).

Відзначимо також спогади О. Заливахи, опубліковані в книзі 12 журналу «Визвольний шлях» за 1990 р., з періоду життя на Далекому Сході, куди він разом із родиною переїхав через Голодомор в Україні. Спочатку, з 1933 р., його родина проживала в селі Павло-Фьодоровка в Уссурійському краї неподалік від залізниці. Там батько працював на лісопильні, а О. Заливаха пішов у другий клас школи. У цьому селі Заливахи проживали до 1938 р. (Інтерв'ю з художником Опанасом Заливахою, 1990: 1479). Пізніше сім'я Заливах переселилася в місто Лісозаводськ на річці Уссурі. Сім'я жила в бараках, а потім побудувала дерев'яну хату, обмазану глиною. Норма харчування становила 2 кг хліба на людину на добу. Його можна було отримати на другий день після займання черги та відмічання. Сім'я мала корову. Батько працював на їдопункті залізниці (Інтерв'ю з художником Опанасом Заливахою, 1990: 1479).

У згаданому випуску журналу «Визвольний шлях» 1990 р. присутні спогади О. Заливахи, що стосуються періоду навчання в Ленінградському інституті мистецтв. Як зазначав дисидент, навчальний заклад конкурував за першість у Радянському Союзі з московською

школою ім. В. І. Сурікова. Згадуючи атмосферу в інституті, О. Заливаха навів декілька випадків досвіду ув'язнення серед студентів. Один студент, на вісім років старший за художника, відсидів десять років за анекдот про Сталіна, інший – шість років за те, що назвав американську вантажівку «студебекер» гарною машиною. З інститутських товаришів О. Заливаха згадував Глазунова, який багато працював і навіть спав у майстерні, міг успішно рекламувати свої твори. Також із художником навчався Целков, якого відрахували з інституту «за формалізм», однак його твори пізніше були з успіхом сприйняті на Заході (Інтерв'ю з художником Опанасом Заливахою, 1990: 1481).

Хотілося б згадати про статтю Дмитра Гриньківа у книзі 5 журналу «Визвольний шлях» за 1990 р., у якій висвітлюється проблема втрати частини творчої спадщини О. Заливахи. Автор публікації вважає несправедливою долю творів митця, чиї зусилля створювати українську культурну спадщину відбувалися у складних умовах, нав'язаних радянською тоталітарною системою. Д. Гриньків стверджує, що твори О. Заливахи «говорять» своєрідною мовою, завдяки цьому відбувалося відродження національної свідомості українців. Автор статті навів декілька конкретних прикладів нищення радянською владою творчої спадщини художника. Зокрема, О. Заливаха намалював портрет латвійського поета-дисидента, журналіста і перекладача Кнутса Скуєнікса, який вдалося вивезти з концтабору розрізаним на частини. Першим успіхом художника в монументальному мистецтві після ув'язнення була вітрина на центральній вулиці у художньому салоні м. Івано-Франківська, однак радянська влада розібрала вітрину, пояснюючи це зацікавленнями нею з боку багатьох людей (Гриньків, 1990: 598–599).

У книзі 4 видання «Визвольного шляху» за 1995 р. присутні певні аспекти мистецьких поглядів О. Заливахи, відображені у статті Володимира Підгори «Філософ української образотворчості (мистецтво Опанаса Заливахи)». На думку автора, українська культура є давнішою за античну (візантійську), тому її втрата в умовах більшовизму мала б трагічні наслідки для світової цивілізації. Як уважав В. Підгора, українські традиції мають «глибоку закоріненість в образи, символи, знаки, історію, Божове, в первинне, первісне світосприйняття». Звідси «знак безконечности, невичерпність, гармонія і рухлива вічність – постійні складники мистецтва Опанаса Заливахи». У розумінні художника національна державність України повинна бути закономірним фактом після розпаду імперського режиму в СРСР. Якщо брати до уваги такий складник полотен О. Заливахи як колористика, то мистецтво ближче лежить до абстрактних формоутворень, оскільки колір у його творах відіграє символічну й декоративну роль. Сюжетні твори є фігурами, незважаючи на певні ознаки площинності й умовності трактування. В О. Заливахи збереглися картини, які перебувають на межі абстракціонізму та фігурного живопису («Вертикаль», «Молитва»). Водночас він створив цілком абстрактні твори («Вибух», «Тюремне коло»). У назви своїх творів митець часто вкладав певне поняття, що ставало програмою його роботи (Підгора, 1995: 450).

У книзі 4 журналу «Визвольний шлях» за 1995 р. є інформація про членство О. Заливахи в Національній асоціації митців із 1993 р. Членами організації були митці-професіонали, українські патріоти, які вважали розбудову національної державності України в сім'ї демократичних і соціально забезпечених країн світу своїм ключовим завданням. Члени національної асоціації митців ставили за мету поширити інформацію у світі про нищення Росією української культурної спадщини, відновити українське мистецтво після занепаду в СРСР та довести його конкурентоспроможність щодо мистецтв інших народів і країн (Заливаха, 1995: 510–511).

У книзі 11 журналу «Визвольний шлях» за 1997 р. міститься стаття Віктора Мельника про О. Заливаху, у якій відображені роздуми автора про біографію та твори художника. В. Мельник робить висновки про глибокий філософський характер і патріотизм картин О. Заливахи, які є відображенням його внутрішнього світогляду (Мельник, 1997: 1345). Також у цьому журналі представлено інтерв'ю О. Заливахи після його перебування в Лондоні в 1997 р. Він був дещо розчарований переважаючими матеріальними прагненнями серед пересічних

українців над патріотичними. Однак художник був втішений тим, що він побачив у Великій Британії українську духовну еліту. О. Заливаха констатував, що якби такий рівень національної свідомості був в українців у Росії, то Москва була би змушена рахуватися з Україною, потребами її національно-державницького розвитку (Гості про себе, 1997: 1349).

У книзі 4 журналу «Визвольний шлях» за 2007 р. була вміщена коротка біографічна довідка О. Заливахи, подана В. Овсієнком. Тут знайшли відображення основні віхи життя та діяльності дисидента, що наважився відкрито виступити проти комуністичної системи. Щоправда, у статті мало інформації безпосередньо про громадську діяльність О. Заливахи, однак розкрито основні досягнення та долю митця, до якого справжнє визнання прийшло лише в період незалежної України (Овсієнко, 2007: 99).

Ще одним періодичним виданням, у якому публікувалися «самвидав» та література дисидентів, був журнал «Сучасність». Уперше він вийшов у 1961 р. на основі видань «Сучасна Україна» й «Українська літературна газета» (Стахів, 1961: 3). Журнал спочатку видавався в Мюнхені, а з січня 1992 р. – у Києві (Україна є!, 1992: 5). Його видавцем було Українське товариство закордонних студій, яке випускало журнал щомісяця. До редакції в перші роки його існування увійшли Іван Кошелівець та Володимир Стахів. Редакція мала представництво в США (Богдан Кравців та Богдан Бойчук) та Франції (Кирило Митрович). Місячник був присвячений питанням мистецтва, науки, літератури, суспільного життя. Кожен автор, який публікував статті в журналі, мав право на власну думку. Значення видання полягало значною мірою в тому, що воно відображало духовне життя української діаспори (Стахів, 1961: 3).

У журналі «Сучасність» за 1966–1968 рр. відображена інформація про арешти українських дисидентів 1965 р., із кінцем «хрущовської відлиги», з якої можна довідатися про прізвища арештованих, зокрема О. Заливахи, та терміни позбавлення волі («Вісті з “Прологу”», 1967: 62; Нові інформації, 1966: 64). О. Заливаху засудили на п'ять років ув'язнення на закритому суді (Нові інформації, 1966: 64; Повідомлення «Прологу», 1966: 188; Прокоп, 1968: 106).

Із частини 10 журналу «Сучасність» за 1967 р. довідуємося, що В. Чорновіл випустив праці «Правосуддя чи рецидиви терору?» та «Лихо з розуму (Портрети двадцяти «злочинців»)», у яких виступив на захист О. Заливахи та інших «шістдесятників». В. Чорновіл вимагав доведення законності їх ув'язнення і відкидав сфабрикованість звинувачень, що були проголошені з порушеннями процесуальних норм, як це відбувалося в СРСР. Він відзначав, що діяльність «шістдесятників» не порушувала норм радянського законодавства, де стаття 62 Кримінального Кодексу УРСР містила тезу про «антирадянську агітацію і пропаганду». На його переконання, вона була незаконною, потребувала анулювання або конкретизації. В. Чорновіл констатував прагнення радянських каральних органів змінити ідейні погляди дисидентів, що порушувало свободу переконань у руслі загальнолюдських цінностей і норм права демократичних країн («Вісті з «Прологу»»: арешти, 1967: 87–88).

У частині 7 журналу «Сучасність» за 1967 р. було відображено позицію інших дисидентів щодо арешту О. Заливахи. Зокрема, вказано, що на його захист виступили десятеро членів Спілки художників України, серед яких А. Горська, В. Зарецький, Г. Якутович, І.-В. Задорожний, Л. Семикіна, Г. Севрук, В. Кушнір та деякі ін. Відоме їхнє звернення з клопотанням 20 квітня 1967 р. до Верховного Суду УРСР із проханням переглянути справу та зберегти безсумнівний талант ув'язненого художника. У заяві прямо наголошувалося: «Панас Заливаха з його ерудицією, з його художницькою скромністю і величезною працездатністю зараз може творити картини неперехідної вартості і значимості ...». Документ залишився без відповіді тодішніх судів і КДБ («Вісті з «Прологу»», 1967: 62).

У частині 4 згаданого журналу за 1969 р. також вміщений відкритий лист до президії Спілки письменників України В. Стуса, у якому засуджено репресивний характер радянського тоталітарного режиму та його політику у сфері літератури. У листі відображено різко негативне ставлення В. Стуса до арештів дисидентів у 1965 р. та умов їхнього перебування в концтаборах. Письменник відзначив, що, як і свого часу Т. Шевченку на засланні,

О. Заливасі в період позбавлення волі було заборонено малювати. Цей факт, на думку В. Стуса, свідчив про намагання радянської влади знищити українців як націю, позбавивши їх власної культури (Стус, 1969: 79).

У частині 9 журналу «Сучасність» за 1989 р. присутня інформація про відзнаку О. Заливахи премією ім. В. Стуса. Вона надавалася Українською асоціацією незалежної творчої інтелігенції (УАНТІ) найкращим представникам українського мистецтва й літератури за особливий внесок у національну культуру та стійкість громадянської позиції. У документі була представлена церемонія нагородження художника відзнакою. Наголошено, що премія надавалася за громадські кошти, оскільки радянська влада не забезпечувала розвитку української культури і навіть в умовах демократизації в період горбачовської «перебудови» продовжувала репресивні заходи (Перші лавреати, 1989: 122).

У номерах 7–8 журналу «Сучасність» за 1994 р. вміщена публікація Володимира Підгори «Хутір і антихутір». У ній, зокрема, проаналізована творча спадщина українських художників, зокрема О. Заливахи, представлених на виставці «Хутір», організованій Національною асоціацією митців у Києві, Львові та Хмельницькому. У публікації висвітлено той факт, що О. Заливаха вперше виставив тут один зі своїх ранніх творів – портрет митця і філософа Володимира Крячка (1962), з якого, власне, почалися його більш зрілі творчі пошуки (Підгора, 1994: 129–137).

У журналі «Сучасність» за 2005 р. (номер 6) вміщена стаття Романа Корогодського «Опанас Заливаха». Тут присутня інформація про конфлікт мистецьких прагнень і громадянської позиції художника з поглядами радянського тоталітарного режиму. Яскравим прикладом цього є ставлення радянської влади до створення О. Заливахою в 1964 р. вітража Київського національного університету, оскільки образ Т. Шевченка на ньому, на думку партійних керівників, не відповідав уявленням про Кобзаря як революціонера-демократа. Загалом Р. Корогодський поділяв мистецтво художника на кілька тем: табірну, шевченківську і сакральну. Автор відзначав також здатність О. Заливахи не піддаватися впливу негативних обставин на своєму життєвому шляху (Корогодський, 2005: 126).

Висновки. Інформація про О. Заливаху в українській діаспорній пресі під час існування СРСР мала політичний характер, що було зумовлено необхідністю поширення на Заході правдивої інформації про компартійно-тоталітарний режим. Це пов'язувалося з українським дисидентським рухом, представником якого був О. Заливаха, багатогранна постать якого стала однією з центральних у журналах «Визвольний шлях» та «Сучасність». Оскільки інформація про О. Заливаху до середини 1980-х рр. стосувалася здебільшого періоду життя, пов'язаного з арештами та переслідуваннями компартійною владою, вона була засобом дискредитації політичного режиму в СРСР на Заході. У період незалежності України характер відомостей про видатного українського художника на сторінках журналів дещо змінився і став більше просвітницьким. Діяльність О. Заливахи викликала значно більший інтерес серед громадськості на пострадянському просторі та в західному світі.

Джерела та література

- Від видавництва. (1948). *Визвольний шлях*. Кн. 1. Річник I. 1.
- «Вісті з «Прологу»»: арешти діячів культури на Україні продовжуються. (1967). *Сучасність*. Ч. 10 (82). 86–88.
- «Вісті з «Прологу»»: засуджені далі караються. (1967). *Сучасність*. Ч. 7 (79). 61–64.
- Ганебне судилище в Івано-Франківську (Валентина Мороза засуджено на 14 років). (1971). *Визвольний шлях*. Кн. 7–8. Річник XXIV. 794–809.
- Голос нескорених. (1971). *Визвольний шлях*. Кн. 6 (279). Річник XXIV. 669–709.
- Гості про себе і свої враження (короткі інтерв'ю). Панас Заливаха / інтерв'ю провів Любомир Наконечний. (1997). *Визвольний шлях*. Кн. 11. 1348–1349.
- Гриньків, Д. (1990). Дзвони, в яких палає біль України. *Визвольний шлях*. Кн. 5 (506). Річник XLIII. 598–600.

- Заливаха, О.** (1995). Національна Асоціація Мистців / Опанас Заливаха, Віталій Ханко, Петро Гончар, Ярослав Мотика, Сергій Савенко, Микола Мазур, Борис Буряк, Микола Маричевський. *Визвольний шлях*. Кн. 4. 510–511.
- Заява Опанаса Заливахи з концтабору, від 5 квітня 1967 р. (1967). *Визвольний шлях*. Кн. 11/12. 1372–1373.
- Інтерв'ю з художником Опанасом Заливахою. (1990). *Визвольний шлях*. Кн. 12 (513). Річник XLIII. 1478–1483.
- Корогодський, Р.** (2005). Опанас Заливаха. *Сучасність*. № 6. 125–133.
- Мельник, В.** (1997). Панас Заливаха. *Визвольний шлях*. Кн. 11. 1344–1347.
- Нові інформації про арешти на Україні. (1966). *Сучасність*. Ч. 12 (72). 64–69.
- Овсієнко, В.** (2007). Він просто був українцем *Визвольний шлях*. Кн. 4 (709). 99.
- Панас Заливаха. (1968). *Визвольний шлях*. Кн. 2 (239). Річник XXI. 223–227.
- Перші лавреати премії імені Василя Стуса (1989). *Сучасність*. Ч. 9 (341). 122–123.
- Підгора, В.** (1995). Філософ української образотворчості (мистецтво Опанаса Заливахи). *Визвольний шлях*. Кн. 4 (565). Річник XLVIII. 448–453.
- Підгора, В.** (1994). Хутір і антихутір. *Сучасність*. № 7–8. 129–139.
- Повідомлення «Прологу» про арешти і процеси на Україні. (1966). *Сучасність*. Ч. 11 (71). 118–127.
- Прокоп, М.** (1968). Становище на Україні. *Сучасність*. Ч. 2 (86). 105–111.
- Стахів, В.** (1961). Від редакції. *Сучасність*. Ч. 1. 3.
- Стус, В.** (1969). Відкритий лист до Президії Спілки Письменників України. *Сучасність*. Ч. 4 (100). 76–81.
- Україна є! Акт проголошення незалежності України. (1992). *Сучасність*. Ч. 1. 5–6.

References

- Vid vydavnytstva [From publishing house]. (1948). *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 1. Richnyk I. 1. [in Ukrainian].
- “Visti z «Prolohu»”: areshty diiachiv kultury na Ukraini prodovzhuiutsia [“News from «Prolog»”: arrests of culture statesmen in Ukraine continue]. (1967). *Suchasnist – Modernity*. Ch. 10 (82). 86–88. [in Ukrainian].
- “Visti z «Prolohu»”: zasudzeni dali karaiutsia [“News from «Prolog»”: the convicted are punished further]. (1967). *Suchasnist – Modernity*. Ch. 7 (79). 61–64. [in Ukrainian].
- Hanebne sudylyshche v Ivano-Frankivsku (Valentyna Moroza zasudzheno na 14 rokiv) [Shameful court in Ivano-Frankivsk (Valentyn Moroz is convicted for 14 years)]. (1971). *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 7–8. Richnyk XXIV. 794–809. [in Ukrainian].
- Holos neskorenykh [Voice of unconquered]. (1971). *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 6 (279). Richnyk XXIV. 669–709. [in Ukrainian].
- Hosti pro sebe i svoi vrazhennia (korotki interviu). Panas Zalyvakha / interviu proviv Liubomyr Nakonechnyi [Guests about themselves and their expressions (short interview. Panas Zalyvakha / interview conducted by Liubomyr Nakonechnyi)]. (1997). *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 11. 1348–1349. [in Ukrainian].
- Hrynkiv, D.** (1990). Dzvony, v yakykh palaie bil Ukrainy [Bells in which pain of Ukraine burns]. *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 5 (506). Richnyk XLIII. 598–600. [in Ukrainian].
- Zalyvakha, O.** (1995). Natsionalna Asotsiiatsiia Mysttsiv / Opanas Zalyvakha, Vitalii Khanko, Petro Honchar, Yaroslav Motyka, Serhii Savenko, Mykola Mazur, Borys Buriak, Mykola Marychevskyi [National artists association / Opanas Zalyvakha, Vitalii Khanko, Petro Honchar, Yaroslav Motyka, Serhii Savenko, Mykola Mazur, Borys Buriak, Mykola Marychevskyi]. *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 4. 510–511. [in Ukrainian].
- Zaiava Opanasa Zalyvakhy z kontstaboru, vid 5 kvitnia 1967 r. [Opanas Zalyvakha's statement from concentration camp, from April 5th, in 1967] (1967). *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 11/12. 1372–1373. [in Ukrainian].
- Interviu z khudozhnykom Opanasom Zalyvakhoiu [Interview with painter Opanas Zalyvakha]. (1990). *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 12 (513). Richnyk XLIII. 1478–1483. [in Ukrainian].
- Korohodskiy, R.** (2005). Opanas Zalyvakha [Opanas Zalyvakha]. *Suchasnist – Modernity*. № 6. 125–133. [in Ukrainian].
- Melnyk, V.** (1997). Panas Zalyvakha [Panas Zalyvakha]. *Yyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 11. 1344–1347. [in Ukrainian].

- Novi informatsii pro areshty na Ukraini [New informations about arrests in Ukraine]. (1966). *Suchasnist – Modernity*. Ch. 12 (72). 64–69. [in Ukrainian].
- Ovsiienko, V.** (2007). Vin prosto buv ukraintsem [He simply was Ukrainian]. *Vyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 4 (709). 99. [in Ukrainian].
- Panas Zalyvakha [Panas Zalyvakha]. (1968). *Vyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 2 (239). Richnyk XXI. 223–227. [in Ukrainian].
- Pershi lavreaty premii imeny Vasylia Stusa [The first laureates of the Vasyl Stus prize]. (1989). *Suchasnist – Modernity*. Ch. 9 (341). 122–123. [in Ukrainian].
- Pidhora, V.** (1995). Filosof ukrainskoi obrazotvorchosty (mystetstvo Opanasa Zalyvakhy) [Philosopher of Ukrainian creativity (Opanas Zalyvakha's art)]. *Vyzvolnyi shliakh – Liberation Path*. Kn. 4 (565). Richnyk XLVIII. 448–453. [in Ukrainian].
- Pidhora, V.** (1994). Khutir i antykhutir [Small village and anti-village]. *Suchasnist – Modernity*. № 7–8. 129–139. [in Ukrainian].
- Povidomlennia “Prolohu” pro areshty i protsesy na Ukraini [Messages of “Prolog” about arrests and processes in Ukraine]. (1966). *Suchasnist – Modernity*. Ch. 11 (71). 118–127. [in Ukrainian].
- Prokop, M.** (1968). Stanovyshche na Ukraini [Position in Ukraine]. *Suchasnist – Modernity*. Ch. 2 (86). 105–111. [in Ukrainian].
- Stakhiv, V.** (1961). Vid redaktsii [From redaction]. *Suchasnist – Modernity*. Ch. 1. 3. [in Ukrainian].
- Stus, V.** (1969). Vidkrytyi lyst do Prezydii Spilky Pysmennykiv Ukrainy [Open letter to Presidium of the Writers' Union of Ukraine]. *Suchasnist – Modernity*. Ch. 4 (100). 76–81. [in Ukrainian].
- Ukraina ye! Akt proholoshennia nezalezhnosti Ukrainy [There is Ukraine! Proclamation act of independence of Ukraine]. (1992). *Suchasnist – Modernity*. Ch. 1. 5–6. [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 22.07.2025

Дата прийняття статті: 22.08.2025

Опубліковано: 14.10.2025